

INDUSTRIA MATERIILOR DURE ANIMALE ÎN AȘEZAREA NEOLITICĂ TIMPURIE DE LA DUDEȘTII VECHI (JUD. TIMIȘ)

Corneliu Beldiman

1. Contextul

Pe teritoriul comunei Dudeștii Vechi (fostă Beșenova Veche – în continuare DVM) se cunosc încă de la sfârșitul sec. al XIX-lea mai multe așezări preistorice, atribuite epocii neo-eneolitice. În bună parte, ele au fost sondate sau cercetate prin săpături mai extinse de către Nagy Gyula, fără a se publica însă datele exacte privind contextul stratigrafic al descoperirii materialelor.

Unul dintre punctele principale este numit local “Movila Mare” (“Humka Mare” sau “Gornja Aranka”) și reprezintă o așezare de tip *tell*, aflată în Pusta Bucovei, la 150 m nord de localitate, la confluența văilor Gornea și Beșenova (fig. 1).

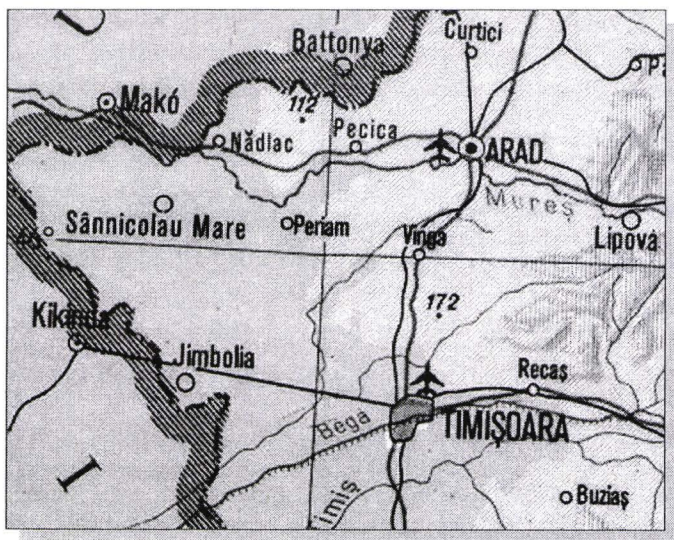

Fig. 1. DVM: localizarea așezării de tip *tell*.

Datele consemnate în literatura de specialitate arată că situl era distrus în proporție de circa 50% încă din 1907, când măsura 200 m lungime și 3 m înălțime. În același an, Nagy Gy. a cercetat prin săpături mai extinse o suprafață însumând circa 484 mp.

Pe baze strict tipologico-morfologice, materialele descoperite (ceramică, plastică, unelte din lut ars, artefacte din materii dure animale) au fost atribuite de către dr. Gh. Lazarovici culturilor Starčevo - Criș (fazele II - IV), Vinča, Tisa, Tiszapolgár. Ele se păstrează în colecțiile «Muzeului Banatului» din Timișoara (Nagy 1909, p. 146-154; Nagy 1911, p. 147-164, pl. I/2-7, 9; pl. VI/5-8; Lazarovici 1979, p. 31, 187-188, pl. IV/E 28-36, 39-41; pl. IV/F 1-57; Lazarovici 1984, p. 61-104; Lazarovici 1993, p. 245-246, 273, pl. 9a/28-36, 39-41; Beldiman 1999, vol. 2, p. 322-329, pl. 158/4-5).

2. Industria materiilor dure animale în locuirea Starčevo-Criș de la Dudeștii Vechi –“Movilă”:

Date generale

În anul 1911, Nagy Gy. publica sumar (cu ilustrație) un număr de șase piese aparținând industriei materiilor dure animale (în continuare IMDA), descoperite în *tell*-ul de la “Movila Mare”: este vorba de cinci linguri - spatule de os și un vârf de tip *I A4 a* (Nagy 1911, p. 147-164, pl. I/2-7, 9; pl. VI/5-8).

În monografia dedicată culturii Starčevo – Criș de Kutzián Ida și apărută în 1944 sunt menționate și materialele aparținând industriei materiilor dure animale de la Dudeștii Vechi – “Movila Mare”, cu ilustrarea (în desene) a două piese: un ac de os având capul discoidal și (probabil) un pandantiv realizat pe perete de defensă de mistreț?, prevăzut la partea proximală cu două creștături adânci, plasate pe laturi și destinate fixării firului de suspendare (sistemul “à gorge”) (Kutzián 1944, p. 86-88, pl. XLVIII/2-3).

Lucrarea de sinteză asupra culturii Starčevo - Criș din România, publicată de dr. Eugen Comșa în anul 1959 a inclus și materialele publicate cu peste patru decenii în urmă de Nagy Gy. (Comșa 1959, p. 175, pl. I/20-25, 29).

În sinteza asupra culturii Starčevo - Criș din Banat, dr. Gh. Lazarovici (1969) a rezervat un paragraf uneltelor aparținând IMDA provenind de la DVM; este ilustrat (cu fotografii) un număr de 44 piese: 12 linguri - spatule de os, vârfuri de tip *I A1*, *I A4* și *I A12*, precum și acul având capul discoidal, publicat anterior de Kutzián I. (Lazarovici 1969, p. 6, 8, fig. 3/1-44).

În monografia neoliticului din Banat, publicată în 1979 de același autor, ca și în sintezele din 1984 și 1993 sunt incluse (cu desene): nouă linguri - spatule și alte trei piese, dintre care una reprezintă foarte probabil un fragment diafizar de os lung, perforat central (pandantiv?); 53 vârfuri diverse (între care și cele publicate anterior - 1969), două ace cu ureche (pl. IV/F 8, 12); pandantivul pe

defensă de mistreț (numerotat pe planșa IV/F); desenul acului cu cap discoidal s-a preluat probabil din lucrarea Idei Kutzián, dar vederea din profil a fost numerotată ca o piesă distinctă (pl. IV/F 9-10) (Lazarovici 1979, p. 31, 187-188, pl. IV/E 28-36, 39-41; pl. IV/F 1-57; Lazarovici 1984, p. 61-104; Lazarovici 1993, p. 245-246, 273, pl. 9a/28-36, 39-41).

3. Obiective

În contextul mai larg al valorificării sistematice a descoperirilor IMDA preistorice din România, manifestă în ultimii ani și în mediul cercetării specifice de la noi (Beldiman 1999; Beldiman 1999a; Beldiman 1999b – cu bibliografia), demersul de față urmărește să ofere, în premieră, o sinteză asupra inventarului artefactelor din materii dure animale de la DVM, atribuite pe baze tipologice culturii Starčevo-Criș, conform reperelor metodologice actuale ale domeniului. Este aplicată clasificarea tipologică elaborată recent și inclusă în teza de doctorat a autorului – cf. Beldiman 1999.

Ocupând un loc important în cadrul activităților curente de subzistență sau în sfera manifestărilor de ordin artistic / estetic ale diverselor comunități preistorice (și nu numai), industria materiilor dure animale (sau industria osului, cum a consacrat-o tradiția cercetării) pune la dispoziție date foarte valoroase, încă receptate sumar și subexploatate în mediul de cercetare de la noi.

Acest gen particular de industrie este ilustrat în mod remarcabil (și unic în multe aspecte) prin structura inventarelor vestigiilor mobile atribuite culturii Starčevo-Criș.

4. Metodologie

Detaliile privind aspectele metodologice ale demersului care vizează studiul complex al IMDA au fost prezentate cu mai multe ocazii recente și nu mai insistăm asupra lor cu prilejul de față (Beldiman 1999; Beldiman 1999a; Beldiman 1999b; Beldiman 1999c; Beldiman 2000; Marinescu, Beldiman 1997); este vorba de: ? criteriile și structura tipologiei (categorii/ grupe/ tipuri/ subtipuri/ variante/ subvariante); ? structura repertoriului descoperirilor, a fișei individuale, a vocabularului etalonat; ? coordonatele analizei: elementele debitajului și ale fasonării; amenajările specifice; înregistrarea și interpretarea urmelor macro- și microscopice ale procedeele de fabricare, precum și cele generate de utilizare.

5. Baza documentară

Cu ocazia studierii în 1995 a colecțiilor «Muzeului Banatului» din Timișoara, prin amabilitatea fostului director dr. Nicolae Săcară, a dr. Florin Drașovean, ca și a colegilor muzeografi Mircea Mare și Vasile Râmneanțu, au fost identificate unele materiale IMDA provenind de la DVM și atribuite în mod generic culturii Starčevo - Criș.

Parte dintre ele a fost deja publicată în lucrările dr. Eugen Comșa, și dr. Gheorghe Lazarovici: este vorba de opt linguri - spatule, provenind din cercetările lui Nagy Gy. (cf. Repertoriul, piesele DVM 8 - 15). În scopul asigurării conservării, ele au fost tratate (probabil imediat după descoperire) prin impregnarea cu parafină. Stratul gros depus a estompat detaliile morfologice și a făcut imposibilă observarea urmelor tehnice rezultate în urma debitajului și a fasonării.

Am putut observa, cu acest prilej, că unele piese fragmentare au fost completate cu parafină. Am avut și surpriza constatării faptului că piesa ilustrată la Comșa 1959, pl. I/21 și Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/14 este o replică din același material (parafină), trebuind, în consecință, să fie eliminată din repertoriul descoperirilor provenind de la DVM.

În colecțiile aceleiași prestigioase instituții muzeale nu s-a putut regăsi (deocamdată) bună parte a pieselor semnalate și ilustrate în lucrările dr. Gh. Lazarovici (1969, 1979, 1993); datele insuficiente din publicațiile respective nu ne-au permis să le includem în repertoriul prezentei lucrări, deși unele piese ar fi putut augmenta sensibil gama tipologică reprezentativă a așezării (de exemplu: acele cu ureche, pandantivul pe defensă de mistreț sau pandantivul perforat central).

Lotul IMDA de la DVM care a putut fi inclus în lucrarea de față cuprinde 17 piese (**N total = 17**). Un număr de 16 piese a fost studiat direct, iar datele pentru una singură au fost preluate exclusiv din publicații. Astfel, piesele DVM 1 - 2, 4 - 7, 12, 16 au caracter inedit, fiind identificate în colecțiile «Muzeului Banatului»; DVM 3, 8 - 11, 13 - 15, 17 au fost deja publicate (Kutzián 1944, p. 86-88, pl. XLVIII/2; Comșa 1959, pl. I/20 - 25, 29; Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/1 - 8, 10 - 12; Lazarovici 1979, pl. IV/E 28 - 36; Lazarovici 1993, p. 273, fig. 9a); DVM 17 (ac având capul discoidal) nu s-a putut regăsi în depozitele «Muzeului Banatului», dar s-a inserat în Repertoriu pe baza datelor din monografia Idei Kutzián, fiind o piesă tipică pentru cultura Starčevo - Criș și având bune analogii între descoperirile din România și din regiunile învecinate.

Cum deja s-a subliniat, **contextul de proveniență** a materialelor este neprecizat (și neprecizabil), nefiind înregistrat probabil la momentul descoperirii de către autorul cercetărilor (Nagy Gy.). Acest fapt este de natură să diminueze valoarea documentară a lotului pieselor analizate.

6. Repertoriu

DVM 1

1. Piesă inedită.
2. Coordonate neprecizate.
3. Piesă întreagă. Culoarea brună uniformă indică probabil aplicarea tratamentului termic.
4. Fragment diafizar de os lung de bovine.

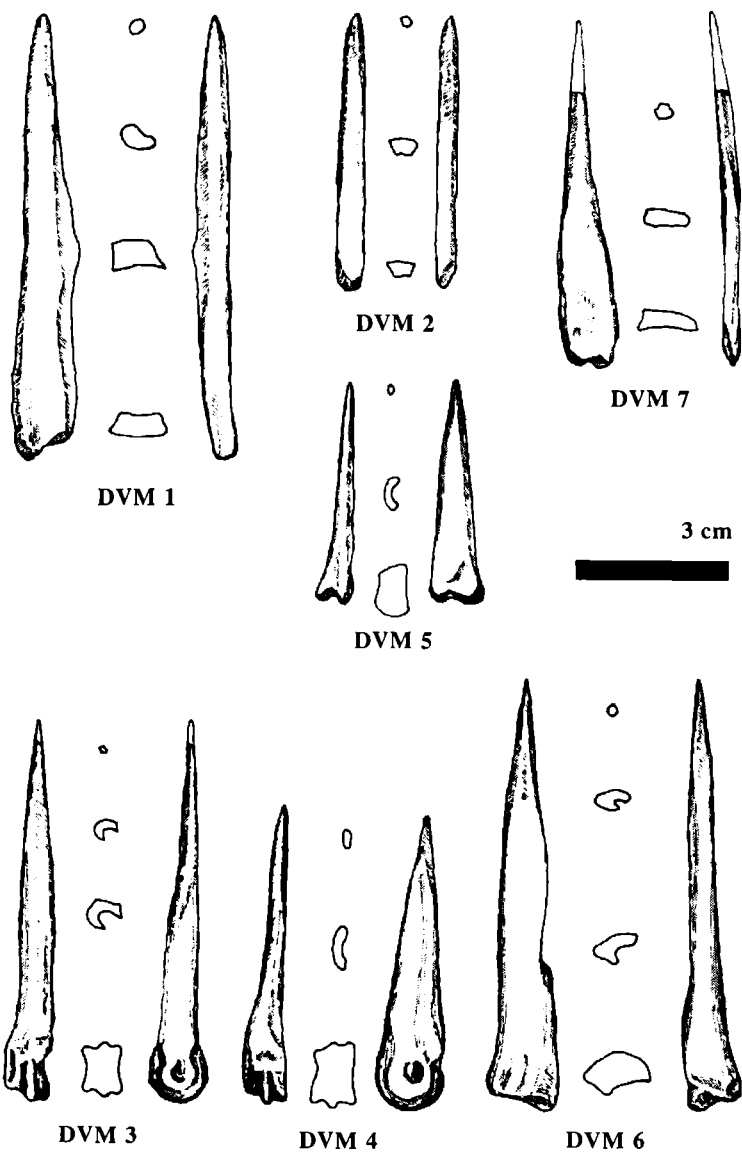

Fig. 2. DVM: vârfuri de os de tip I A1 (DVM 1-2); de tip I A7 (DVM 3-6) și de tip I A15 (DVM 7).

5.1. PP/EP: margini convexe convergente, extremitate concavă neregulată (de debitaj), secțiune trapezoidală (anatomică și de debitaj).

5.2. PM: MS rectilinie, MD convexă neregulată (de debitaj), secțiune trapezoidală (de debitaj și anatomică).

5.3. PD/ED: margini rectilinii convergente (de fasonare), extremitate rotunjită (de uzură), secțiune ovală (de fasonare).

6.1. Generală: L tot. 100; EP 13/6; PM 12/7; LPA cca 40; CD 6/4,5.

6.2. Indici: IA 7,69; IAV 40.

7.1. Debitajul: prelevarea unui fragment diafizar de os lung, probabil prin percuție directă/fracturare.

7.2. Fasonarea: amenajarea PD prin abraziune multidirecțională (axială, oblică, transversală).

7.3. Urme de utilizare: tocirea și lustruirea PD pe o lungime de cca 30 mm; rotunjirea ED.

DVM 2

1. Piesă inedită.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă întreagă.

4. Fragment diafizar de metapod (semi-metapod) de ovicaprine.

5.1. - 5.2. PP/EP, PM: margini rectilinii paralele (de fasonare), extremitate convexă neregulată (de debitaj), secțiune trapezoidală cu FS convexă și FI concavă (de fasonare).

5.3. PD/ED: margini convexe convergente, suprafețe fațetate (de fasonare), extremitate rotunjită (de uzură), secțiune poligonală (de fasonare).

6.1. Generală: L tot. 62; EP 5,5/3,5; PM 5/3,5; LPA cca 18; CD 4/3,5.

6.2. Indici: IA 12,40; IAV 29,03.

7.1. Debitajul: prelevarea unui fragment de metapod (semi-metapod), probabil prin despicare/percuție directă sau abraziune în suprafață; urmele operației au fost eliminate prin fasonare.

7.2.1. Fasonarea: regularizarea marginilor, a fețelor și amenajarea PD prin abraziune transversală și oblică; la PD, operația s-a executat pe mai multe planuri, determinându-i aspectul fațetat.

7.2.2. Parametrii morfometrici ai piesei făceau dificilă utilizarea cu priză directă, ceea ce sugerează posibilitatea fixării ei într-un suport. Tipul fixării: axial - direct - pozitiv.

7.3. Urme de utilizare: tocirea și lustruirea PD pe o lungime de cca 10 mm; rotunjirea ED.

DVM 3

1. Comșa 1959, pl. I/29, Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/25; Lazarovici 1979, pl. IV/ F 57.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă aproape întreagă - lipsește ED, fracturată oblic în vechime.

4. Fragment de metapod (semi-metapod) distal de ovicaprine.

5.1. PP/EP: margini rectilinii convergente (de fasonare) și concave convergente (anatomice); extremitate anatomică, secțiune anatomică și convex - plană (anatomică și de debitaj).

5.2. PM: margini rectilinii convergente (de fasonare); secțiune convex - concavă (anatomică și de fasonare).

5.3. PD/ED: margini rectilinii convergente, secțiune trapezoidală și circulară (de fasonare), extremitate oblică (de uzură).

6.1. Generală: L tot. 85/83; EP 12,5/9; PM 8/6; LPA cca 48/46; CD 2,5.

6.2. Indici: IA 6,80; IAV 56,47.

7.1. Debitajul: prelevarea unui fragment distal de metapod (semi-metapod) prin șanțuire axială și despicare; urmele de șanțuire se observă în mod discontinuu pe FS spre MD, fiind mult estompate prin fasonare.

7.2. Fasonarea: amenajarea PD - PM, ca și a PP pe margini prin abraziune axială, transversală și oblică; PD a dobândit un aspect fațetat.

7.3. Urme de utilizare: tocirea și lustruirea PD pe o lungime de cca 10 mm, ca și fracturarea oblică a ED au fost determinate de utilizarea probabilă ca perforator; rotunjirea marginilor planului de fractură și a extremității denotă că utilizarea a continuat și după fracturarea ED.

DVM 4

1. Piesă inedită.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă aproape întreagă - lipsește ED, fracturată în vechime. Culoarea brună indică probabil aplicarea tratamentului termic.

4. Fragment de metapod (semi-metapod) distal de ovicaprine.

5.1. PP/EP: morfologie anatomică nemodificată (cu excepția planului de fractură de pe FI).

5.2. PM: margini concave convergente (de fasonare), secțiune convex - concavă (anatomică și de fasonare).

5.3. PD/ED: margini rectilinii convergente, secțiune convex - concavă și ovală (de fasonare), extremitate oblică (de uzură).

6.1. Generală: L tot. 66/64; EP 15,5/10; PM 10/4; LPA cca 38/36; CD 5/2,5.

6.2. Indici: IA 4,25; IAV 57,57.

7.1. Debitajul: prelevarea unui fragment distal de metapod (semi-metapod), probabil prin despicare axială/percuție directă.

7.2. Fasonarea: regularizarea marginilor PM și amenajarea PD prin abraziune axială, transversală și oblică.

7.3. Urme de utilizare: tocirea și lustruirea PD, ca și fracturarea ED se constituie în indicii probabile de utilizare.

DVM 5

1. Piesă întreagă.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă întreagă. Culoarea brună uniformă indică aplicarea probabilă a tratamentului termic.

4. Fragment distal neepifizat de metapod (semi-metapod) de ovicaprine.

5.1. PP/EP: morfologia anatomică nemodificată (cu excepția FI).

5.2. PM: margini rectilinii convergente (de fasonare), secțiune convex - concavă (anatomică și de fasonare).

5.3. PD/ED: margini ușor convexe convergente (de fasonare), secțiune ovală, extremitate ascuțită.

6.1. Generală: L tot. 49; EP 12/8; PM 7,5/4; LPA cca 15; CD 3,7/2.

6.2. Indici: IA 4,08; IAV 30,61.

7.1. Debitajul: vezi *supra*, piesa DVM 4.

7.2. Fasonarea: vezi *supra*, piesa DVM 4.

7.3. Urme de utilizare: tocirea și lustruirea superficiale ale PD.

DVM 6

1. Piesă întreagă.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă aproape întreagă - lipsește ED, fracturată în vechime.

4. Fragment proximal de metapod (semi-metapod) de ovicaprine.

5.1. **PP/EP:** MD convexă (de debitaj), MS concavă (anatomică), extremitate anatomică, secțiune biconvexă neregulată (anatomică și de debitaj).

5.2. **PM:** MD concavă (de debitaj), MS rectilinie (anatomică), secțiune convex - concavă (anatomică și de debitaj).

5.3. **PD/ED:** margini rectilinii convergente (de fasonare), extremitate oblică (de fracturare), secțiune convex - concavă și circulară (anatomică și de fasonare).

6.1. **Generală:** L tot. 96/94; EP 18/12; PM 10/6; LPA cca 30; CD 5/3,7.

6.2. **Indici:** IA 5,33; IAV 31,25.

7.1. **Debitajul:** vezi *supra*, piesa DVM 3; urmele aplicării operației se observă pe FI.

7.2. **Fasonarea:** amenajarea PD prin abraziune axială, transversală și oblică.

7.3. **Urme de utilizare:** tocirea și lustruirea PD; fracturarea oblică a ED, pe un plan convex.

DVM 7

1. Piesă inedită.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă fragmentară - lipsește ED, fracturată în vechime.

4. Fragment de corp (perete, semi-corp) costal, probabil de bovine.

5.1. **PP/EP:** margini convexe neregulate convergente, extremitate concavă neregulată (de debitaj), secțiune triunghiulară (anatomică și de debitaj).

5.2. **PM:** margini convexe convergente (de debitaj), secțiune convex - concavă (de debitaj și anatomică).

5.3. **PD/ED:** margini concave convergente, secțiune trapezoidală, extremitate concavă (de fracturare).

6.1. **Generală:** L tot. 77/62; EP 11,5/4,5; PM 11/3,5; LPA cca 50/35; CD 3/2,5.

6.2. **Indici:** IA 6,69; IAV 64,93.

7.1. **Debitajul:** prelevarea unui fragment de semi - corp (perete) costal, probabil prin percuție directă/despicare axială.

7.2. **Fasonarea:** amenajarea PD prin abraziune axială și transversală; serii de striuri bine marcate se observă pe întreaga lungime a PD.

7.3. **Urme de utilizare:** fracturarea PD a survenit probabil în timpul utilizării.

DVM 8

1. Nagy 1911, pl. I/4; Comșa 1959, pl. I/23; Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/2; Lazarovici 1979, pl. IV/E 34; Lazarovici 1993, p. 273, pl. 9a/29.

2. Coordonate neprecizate.

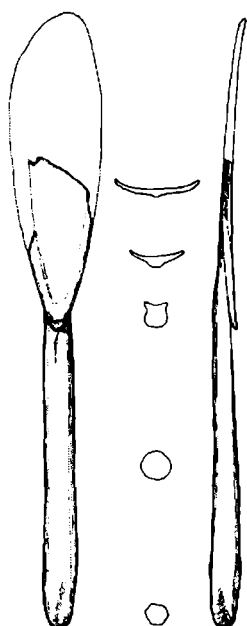
3. Piesă fragmentară - lipsește cca 1/2 a PD, fracturată oblic și axial în vechime. Suprafața piesei este acoperită integral cu parafină. Culoarea brună închisă poate indica aplicarea tratamentului termic sau arderea fortuită.

4. Fragment de metapod (metatars?) de bovine.

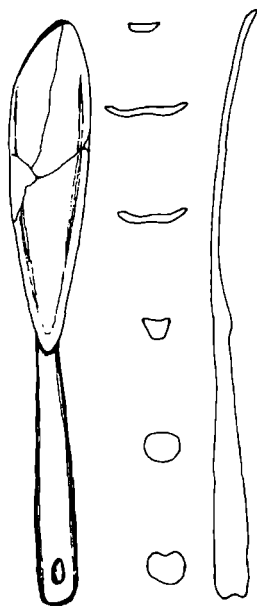
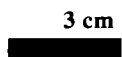
5.1. **PP/EP:** PP lungă rectilinie, având margini ușor convexe și rectilinii divergente spre EP, convergente spre PM; extremitate de formă tronconică, ușor convexă (toate de fasonare); țesutul spongios a fost pus în evidență pe FI prin fasonare; secțiuni circulare și ovale (de fasonare).

5.2. **PM:** zona de jonctiune dintre PP (mâner) și PD (căuș) are marginile rectilinii divergente în plan și rectilinii convergente în profil; baza căușului este puternic profilată, având pe FS capătul rotunjit; pe FI, PP se prelungește pe PM și pe PD cu o nervură, având marginile rectilinii convergente; secțiunea PM este concav - convexă asimetrică.

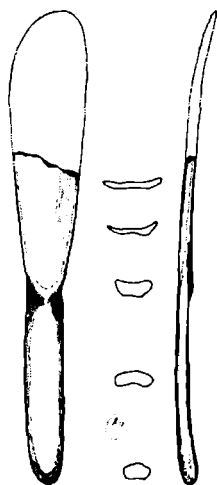
5.3. **PD/ED:** căuș larg și adânc, cu margini ridicate, având probabil forma generală ovală/eliptică; margini rectilinii divergente pe segmentul păstrat; pe FI, PP se prelungește

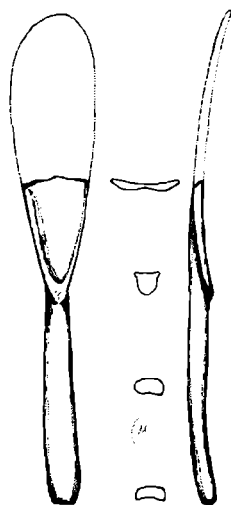
DVM 8

DVM 9

DVM 10

DVM 11

Fig. 3. DVM: linguri-spatule de tip I F3 g (DVM 8-11).

cu o nervură net profilată; secțiuni convex - concave. Piesă cu profil general ușor curb (PD), fasonată integral.

6.1. Generală: L tot. 213/163; **PP:** L 100; EP 7,5/6,5; lăț./gros. max. 12/10,5; **PM:** L 15; lăț./gros. 10,5/7,5; **PD:** L 98/48; lăț. max. 30; gros. 2; ad. 4.

6.2. Indici: IA 7,10; IAC 46,00.

7.1. Debitajul: prelevarea unui semi - metapod sau fragment de metapod de bovine prin percuție directă/despicare axială, șanțuire/despicare, sau abraziune în suprafață/despicare.

7.2. Fasonarea: integrală; realizată prin abraziune multidirecțională.

7.2.1. Finisarea: înlăturarea striurilor axiale de abraziune pe PD (căuș) prin lustruire pe substrat flexibil mobil fin (*recte*, o bucată de piele sau de material textil).

7.3. Urme de utilizare: fractura oblică principală a PD a survenit probabil în timpul folosirii (flexiune în sensul FI/FS).

DVM 9

1. Nagy 1911, pl. I/2; Comșa 1959, pl. I/20; Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/3, 11; Lazarovici 1979, pl. IV/E 28, 32; Lazarovici 1993, p. 273, pl. 9a/31-32.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă fragmentară - lipsește o porțiune a MS/PM, fracturată și pierdută recent; fractură oblică produsă la nivelul PM; 1/2 a PD păstrată și lipită. Suprafața a fost acoperită integral cu parafină.

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

5.1. PP/EP: mâner lung, cu margini rectilinii și ușor convexe convergente; extremitate anatomică (suprafața articulară a condilului epifizar); pe FS spre EP a fost rezervată amprenta sesamoidului, sub forma unei alveole de formă ovală neregulată; secțiuni ovale.

5.2. PM: zona de joncțiune a PP și a PD este profilată, cu baza căușului rotunjită; margini divergente în plan și concav - convexe convergente în profil; secțiune concav - convexă asimetrică.

5.3. PD/ED: căuș larg, puțin adânc, de formă ovală/eliptică; margini convexe divergente, profilate; secțiuni concav - convexe.

6.1. Generală: L tot. 212; **PP:** L 80; EP 11/10; lăț./gros. max. 12,5/11,5; **PM:** L 20; lăț./gros. 9,5/6,5; **PD:** L 111; lăț. max. 29; gros. 3; ad. cca 2.

6.2. Indici: IA 7,31; IAC 52,35.

7.1. - 7.2. Vezi *supra*, piesa DVM 8. EP și o porțiune a amprentei sesamoidului au rămas nemodificate (aspect anatomic).

7.3. Urme de utilizare: tocirea și fațetarea prin abraziune funcțională a ED/MS pe o porțiune lungă de cca 25 mm, prin contactul cu o suprafață dură (vas ceramic?).

DVM 10

1. Nagy 1911, pl. I/6; Comșa 1959, pl. I/24; Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/1; Lazarovici 1979, pl. IV/E 29; Lazarovici 1993, p. 273, pl. 9a/30.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă fragmentară - lipsește cca 1/2 a PD (a căușului), fracturată oblic în vechime. Suprafața a fost acoperită cu parafină.

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

5.1. PP/EP: mâner scurt și plat, cu marginile convexe convergente, extremitate convexă (de fasonare); secțiuni convex - concave.

5.2. PM: baza căușului profilată în forma literei V; margini convexe divergente în plan și rectilinii convergente în profil; secțiune biconcavă asimetrică.

5.3. PD/ED: căuș lung, având formă ovală/eliptică; margini convexe divergente, secțiuni concav - convexe.

6.1. Generală: L tot. 173/120; **PP:** L 60; EP 7,5/6; lăț./gros. max. 13/6; **PM:** L 20;

lăț./gros. 14/5,5; **PD**: L 93/40; lăț. max. 23; gros. 2,5; ad. oca 2.

6.2. Indici: IA 1,86; IAC 53,75.

7.1. - 7.2. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

7.3. Urme de utilizare: nu sunt decelabile.

DVM 11

1. Nagy 1911, pl. I/7; Comșa 1959, pl. I/25; Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/5; Lazarovici 1979, pl. IV/E 30; Lazarovici 1993, p. 273, pl. 9a/35.

2. Coordonate neprecizate.

3. - 4. Vezi *supra*, piesele DVM 8 și DVM 10.

5.1. PP/EP: mâner plat, cu margini convexe convergente, extremitate rectilinie (de fasonare); secțiuni convex - concave.

5.2. PM: baza căușului profilată în forma literei V; margini convexe divergente în plan, secțiune concav - convexă.

5.3. PD/ED: căuș larg, de formă ovală/eliptică; margini convexe divergente, secțiuni concav - convexe și biconvexe asimetrice.

6.1. Generală: L tot. 170/114; **PP**: L 67; EP 10/5; gros./lăț. max. 12,5/6; **PM**: L 15; lăț./gros. 11/7,5; **PD**: L 41/30; lăț. max. 23; gros. 2,5; ad. cca 2.

6.2. Indici: IA 4,14; IAC 24,11.

7.1. - 7.3. Vezi *supra*, piesa DVM 10.

DVM 12

1. Piesă inedită.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă fragmentară - lipsește PD, fracturată probabil recent. Suprafețele au fost acoperite cu parafină.

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

5.1. PP/EP: mâner masiv, puternic curbat în profil (FS convexă); margini ușor convexe convergente, extremitate concavă anatomică (suprafața articulară a condilului epifizar); secțiuni circulare și ovale.

5.2. PM: zona de joncțiune PP/PD este profilată în forma literei V; margini convexe divergente în plan și rectilinii convergente în profil; secțiune concav - convexă.

5.3. PD/ED: căuș larg, de formă ovală/eliptică; margini convexe divergente, secțiuni concav - convexe.

6.1. Generală: L tot. 177/110; **PP**: L 70; EP 13/13; lăț./gros. max. 15/14; **PM**: L 15; lăț./gros. 10/6; **PD**: L 91/24; lăț. max. cca 30/16; gros. 3; ad. cca 2.

6.2. Indici: IA 1,94; IAC 51,41.

7.1. - 7.2. Vezi *supra*, piesele DVM 8 și DVM 10. Curbarea accentuată (neuzuală, nepermisă în mod normal de morfologia anatomică, respectiv de grosimea pereților metapodului) a PP în profil este probabil rezultatul aplicării unui procedeu de modelare superficială a osului, prin înmuiere (plasticizare); vezi și *infra*, cazul identic al piesei DVM 16.

7.3. Vezi *supra*, piesa DVM 10.

DVM 13

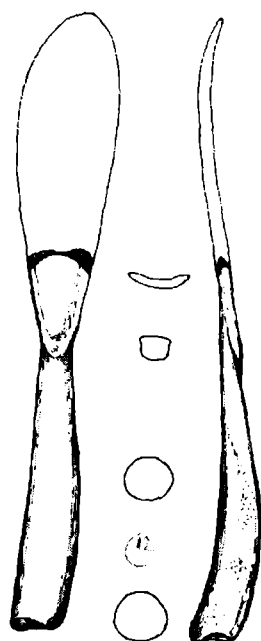
1. Nagy 1911, pl. I/4; Comșa 1959, pl. I/22

2. Coordonate neprecizate.

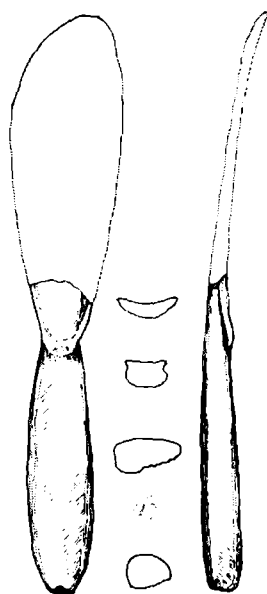
3. Piesă fragmentară - lipsește PD, fracturată în vechime. Suprafața a fost acoperită cu parafină.

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

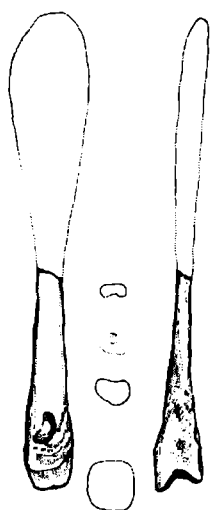
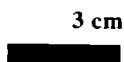
5.1. PP/EP: mâner plat și scurt, având margini convexe divergente și extremitate

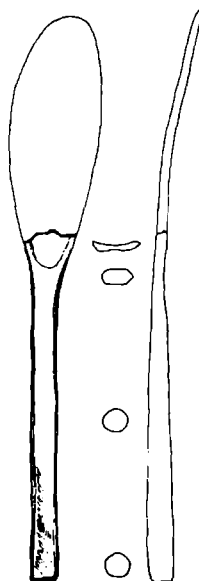
DVM 12

DVM 13

DVM 14

DVM 15

Fig. 4. DVM: linguri-spatule de tip *I F3 g* (DVM 12-13, 15) și *I F 3* (DVM 14).

convexă (de fasonare); secțiuni convex - concave.

5.2. PM: zona de joncțiune PP/PD este profilată în forma literei U, cu marginile convexe divergente în plan și concav - convexe în profil; secțiune concav - convexă asimetrică.

5.3. PD/ED: parametri neprecizabili.

6.1. Generală: L 84; **PP:** L 60; EP 9/9; lăț./gros. max. 16,5/11,5; **PM:** lăț. 14; gros. 6.

7.1. - 7.3. Vezi *supra*, piesa DVM 10.

DVM 14

1. Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/4; Lazarovici 1979, pl. IV/E 35; Lazarovici 1993, p. 273, pl. 9a/28.

2. Coordonate neprecizate.

3. Fragment de piesă tehnică (neterminată) - se păstrează PP, fracturată probabil în vechime. PM și 1/2 a PD au fost completate cu parafină. Fragmentul provine de la o piesă neterminată (în curs de fasonare).

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

5.1. PP/EP: mâner lung masiv, rectiliniu, de formă generală tronconică; margini sinuoase convergente, extremitate concavă anatomică (suprafața articulară a condilului epifizar); pe FS s-a rezervat integral amprenta sesamoidului; secțiuni ovale.

5.2. - 5.3. PM, PD/ED: parametri neprecizabili.

6.1. Generală: L 80; EP 19/17; gros./lăț. max. 9/6.

7.1. Debitajul: vezi *supra*, piesa DVM 8.

7.2. Fasonarea: realizată superficial prin cioplire, urmată de abraziune multidirecțională; operația a fost întreruptă în faza inițială, probabil ca urmare a fracturării accidentale a PM/PD; suprafețele au păstrat aspectul neregulat.

DVM 15

1. Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/8; Lazarovici 1979, pl. IV/E 36; Lazarovici 1993, p. 273, pl. 9a/36.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă fragmentară - lipsește PD, fracturată recent.

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

5.1. PP/EP: mâner lung, având marginile paralele rectilinii și extremitatea rectilinie; secțiuni circulare.

5.2. PM: zona de joncțiune PP/PD este plată, cu marginile rectilinii divergente și secțiunea concav - convexă.

5.3. PD/ED: parametri neprecizabili.

6.1. Generală: L tot. 184/128; **PP:** L 95; EP 10/10; **PM:** L 20; lăț. 13; gros. 6.

7.1. - 7.3. Vezi *supra*, piesa DVM 10.

DVM 16

1. Piesă inedită.

2. Coordonate neprecizate.

3. Fragment - se păstrează PP (mânerul), fracturată în vechime și reamenajată pentru a fi folosită ca pandantiv de tip lung; spre PM a fost practică o perforație; refracturarea în vechime la nivelul acesteia, urmată de abandonarea piesei. Nu s-a aplicat tratamentul de conservare prin impregnarea cu parafină.

4. Vezi *supra*, piesa DVM 8.

5.1. PP/EP: mâner lung, puternic curbat în profil; margini rectilinii divergente în plan, convex - concave în profil; secțiune eliptică în profil spre EP și eliptică în plan spre PM.

5.2. Perforația: de formă circulară în plan și tronconică în profil, plasată central.

6.1. Generală: L 104; EP 8/5; lăț./gros. max. 11/10;

6.2. Perforația: diam. pe FS 5; diam. pe FI 6.

7.1. - 7.2. Vezi *supra*, piesa DVM 10. Curbura accentuată denotă aplicarea procedurii modelării (prin plasticizarea osului).

7.2.1. Fasonarea secundară: amenajarea pandantivului de tip lung pe PP (mânerul) fracturată a unei linguri - spatule, probabil prin regularizarea porțiunii fracturate; perforarea a fost executată de pe FI spre FS, prin rotație rapidă continuă, cu ajutorul unui sfredel; striuri elicoidale specifice se observă în interior.

7.3. Urme de utilizare: fracturarea lingurii - spatule la nivelul PP/PM, ca și fracturarea pandantivului la nivelul perforației au survenit probabil în timpul utilizării.

DVM 17

1. Kutzián 1944, pl. XLVIII/2a - 2b; Lazarovici 1969, p. 8, fig. 3/13; Lazarovici 1979, pl. IV/F 9-10.

2. Coordonate neprecizate.

3. Piesă probabil fracturată la nivelul PM; lipsește PD.

4. Fragment de os lung de erbivore mari (bovine?).

5.1. PP/EP: ac având PP de formă generală discoidală (ovală neregulată) în plan și plată cu marginile convexe convergente în profil; secțiune biconvexă asimetrică (de fasonare).

5.2. PM: margini concave convergente, secțiune ovală. Extremitatea actuală prezintă morfologia specifică de fracturare oblică a osului, prin aplicarea unor forțe laterale de flexiune.

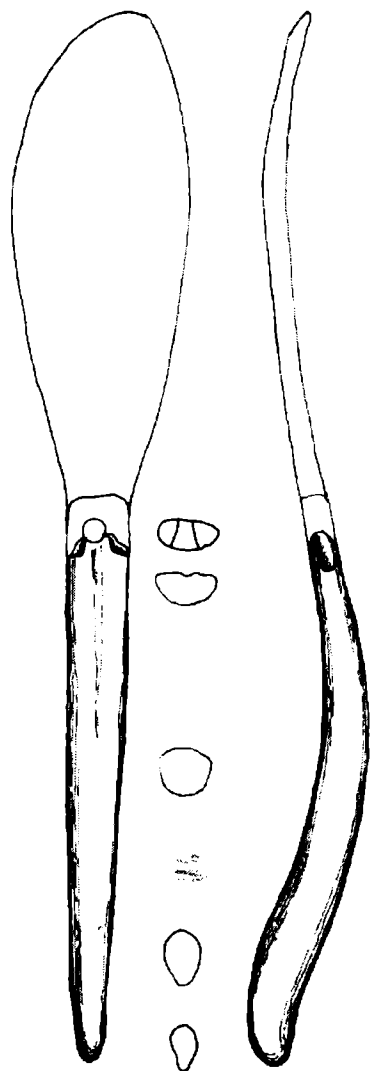
5.3. PD/ED: parametri neprecizabili.

6.1. Generală: L tot. 80/54; **PP:** diam. 20/16; gros. max. 6; **PM:** L corpului (păstrată) 38; diam. max. 8/8; diam. min. 6/6.

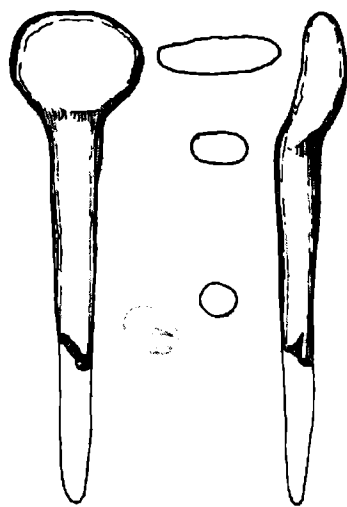
7.1. Debitajul: prelevarea unui fragment diafizar de os lung, probabil prin percuție directă/fracturare, șanțuire axială sau abraziune în suprafață și percuție directă - indirectă/fracturare.

7.2. Fasonarea: integrală, realizată probabil prin raclaj axial, abraziune multidirecțională și lustruire.

7.3. Urme de utilizare: nu sunt decelabile; este posibil ca fracturarea corpului la nivelul PM să fi survenit în timpul folosirii; morfologia nemodificată a planului de fractură denotă că piesa nu s-a reamenajat în vederea reutilizării. Rolul funcțional al pieselor de tip *III H* era acela de ac de păr sau pentru prinderea veșmintelor (piesă de port/podoabă). Gh. Lazarovici consideră obiectul în discuție drept "lustruitor" pentru modelat ceramica (Lazarovici 1969, p. 6).

DVM 16

DVM 17

3 cm

Fig. 5. DVM: lingură-spatule de tip I F3 g (DVM 16) și ac de os de tip III H1 (DVM 17).

7. Studiul tehnologic

7.1. Materii prime

În ceea ce privește materiile prime prezente în lotul discutat, se constată existența a trei categorii: 1. oasele lungi nedeterminabile; 2. metapodiile (care domină în mod absolut) și 3. corpurile costale. Ele provin de la: 1. erbivore neidentificabile; 2. ovicaprine și 3. bovine (dominante absolut) – cf. tabelul nr. 1 și histograma nr. 1.

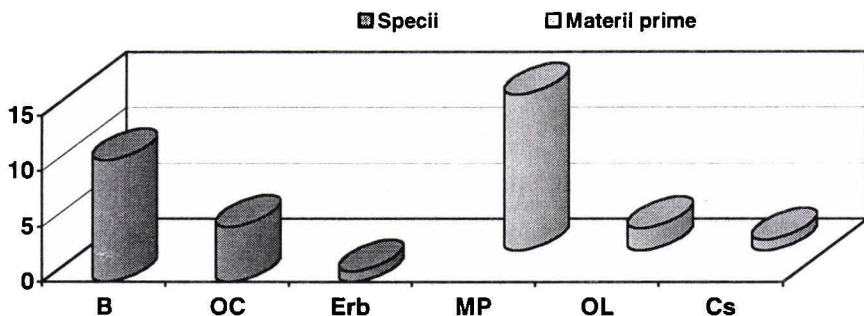
Tabel nr. 1

DVM: parametrii studiului tehnic al IMDA

TIP	INDICATIV	MtP	SPEC	DEB	FAS	FIX	UTIL	FUNC
<i>IA1</i>	DVM 1	OL	B	PD/D	Am		Tc/L	
<i>IA7</i>	DVM 2	MP	OC	PD/D	Am		Tc/L	
<i>IA7 a</i>	DVM 3	MP	OC	Șa, PD/D	Am		Tc/L, FL	
<i>IA7 a</i>	DVM 4	MP	OC	PD/D	Am		Tc/L, FL	
<i>IA7 a</i>	DVM 5	MP	OC	PD/D	Am		Tc/L, FL	
<i>IA7 b</i>	DVM 6	MP	OC	PD/D	Am		Tc/L, FL	
<i>IA15</i>	DVM 7	Cs	B	PD/D	Am		FL	
<i>IF/III B1</i>	DVM 16	MP	B	PD/D	Am, Fn/A, Md, Pfu		FL	
<i>IF3</i>	DVM 14	MP	B	PD/D	C, Am		FL	
<i>IF3</i>	DVM 15	MP	B	PD/D	Am		FL	
<i>IF3 g</i>	DVM 8	MP	B	PD/D	Am, Fn/A		FL	
<i>IF3 g</i>	DVM 9	MP	B	PD/D	Am, Fn/A		FL, Tc	
<i>IF3 g</i>	DVM 10	MP	B	PD/D	Am, Fn/A		FL	
<i>IF3 g</i>	DVM 11	MP	B	PD/D	Am, Fn/A		FL	
<i>IF3 g</i>	DVM 12	MP	B	PD/D	Am, Fn/A, Md		FL	
<i>IF3 g</i>	DVM 13	MP	B	PD/D	Am, Fn/A		FL	
<i>III H1</i>	DVM 17	OL	Erb	PD/D	Am		FU	

Histograma nr. 1

DVM: reprezentarea speciilor și a elementelor scheletice în cadrul IMDA analizate

7.2. Tipologia

Structura tipologică a lotului include un număr de două categorii, patru grupe tipologice și șapte tipuri, fiecare cu mai multe subtipuri (cf. tabelele nr. 2-3 și histograma nr. 2).

Tabel nr. 2

DVM: structura tipologică și parametrii morfometrici ai IMDA

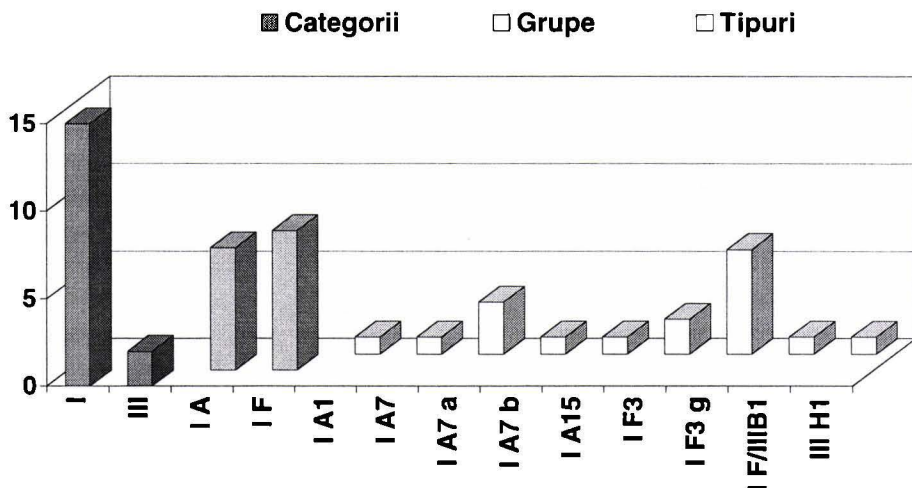
TIP	INDICATIV	L tot.	LPA/SOP	CD	Diam. perf.
<i>I A1</i>	DVM 1	100	40	6/4,5	
<i>I A7</i>	DVM 2	62	18	4/3,5	
<i>I A7 a</i>	DVM 3	85	48	2,5	
<i>I A7 a</i>	DVM 4	66	38	5/2,5	
<i>I A7 a</i>	DVM 5	49	15	3,7/2	
<i>I A7 b</i>	DVM 6	96	30	5/3,7	
<i>I A15</i>	DVM 7	77	50	3/2,5	
<i>I F/III B1</i>	DVM 16				6/5
<i>I F3</i>	DVM 14				
<i>I F3</i>	DVM 15	184			
<i>I F3 g</i>	DVM 8	213			
<i>I F3 g</i>	DVM 9	212			
<i>I F3 g</i>	DVM 10	173			
<i>I F3 g</i>	DVM 11	170			
<i>I F3 g</i>	DVM 12	177			
<i>I F3 g</i>	DVM 13				
<i>III H1</i>	DVM 17	80			

Tabel nr. 3

DVM: structura cantitativă a lotului IMDA analizat

Categorii	Grupe	Tipuri
I = 15	I A = 7	I A1 = 1
III = 2	I F = 8	I A7 = 1
		I A7 a = 3
		I A7 b = 1
		I A15 = 1
		I F3 = 2
		I F3 g = 6
		I F/III B1 = 1
		III H1 = 1

DVM: structura tipologică a lotului IMDA analizat

Cea mai bine reprezentată este categoria **uneltelor** (I); aceasta include 15 piese, dintre care șapte sunt diverse tipuri de vârfuri. Cele mai numeroase sunt vârfurile realizate pe semi-metapodii de ovicaprine (*IA7*). Se înregistrează și prezența a două piese care aparțin tipului *IA1* (vârf pe așchie diafizară de os lung), ca și aceea a unui vârf pe perete de corp costal (*IA15*).

Un lot consistent este format de cele opt linguri-spatule, aparținând tipului *IF3*, respectiv subtipului *IF3g* (având căușul oval/elipsoidal și partea mezială profilată).

Urmează, la o diferență foarte mare, categoria **obiectelor de port/podoabă** (III) ($N = 2$), care cuprinde grupa tipologică a pandantivelor (*III B*) și cea a acelor (*III H*).

Remarcăm prezența unui tip dublu, apărut prin recuperarea și reamenajarea unui fragment; este vorba de un pandativ de tip lung (DVM 16), realizat pe partea proximală (mânerul) unei linguri-spatule de tip *IF3*.

7.3. Morfometria

Parametrii morfometrici (exprimați în mm) sunt redați sintetic în tabelul nr. 1. Se remarcă faptul că dimensiunile vârfurilor se încadrează în valorile medii, standard ale grupei neolitice timpurii, aparținând culturii Starčevo-Criș.

În același timp, valorile morfometrice ale lingurilor-spatule de la DVM (lungi de 170-184 mm și masive) se plasează sensibil peste linia medie a grupei respective, ceea ce individualizează lotul acestor artefacte și constituie, se pare,

o caracteristică a grupeii vestice (din bazinul Dunării Mijlocii) a descoperirilor de acest fel din vasta arie a culturii amintite.

7.4. Fabricarea – Debitajul

Etapă debitajului înregistrează aplicarea unui număr de două procedee. Acestea sunt: percuția directă/despicarea și șanțuirea axială.

Domină în mod absolut percuția directă/despicarea (PD/D), aplicată exclusiv. Se întâlnește și un caz în care aceasta este combinată cu un alt procedeu, respectiv, cu șanțuirea axială (Șa): este cazul obținerii vârfului de tip I A7 a – DVM 3 și, probabil, al majorității lingurilor-spatule.

Schema procedeeului tehnic al șanțuirii axiale (însușind toate etapele decelate experimental) este ilustrată în fig. 6.

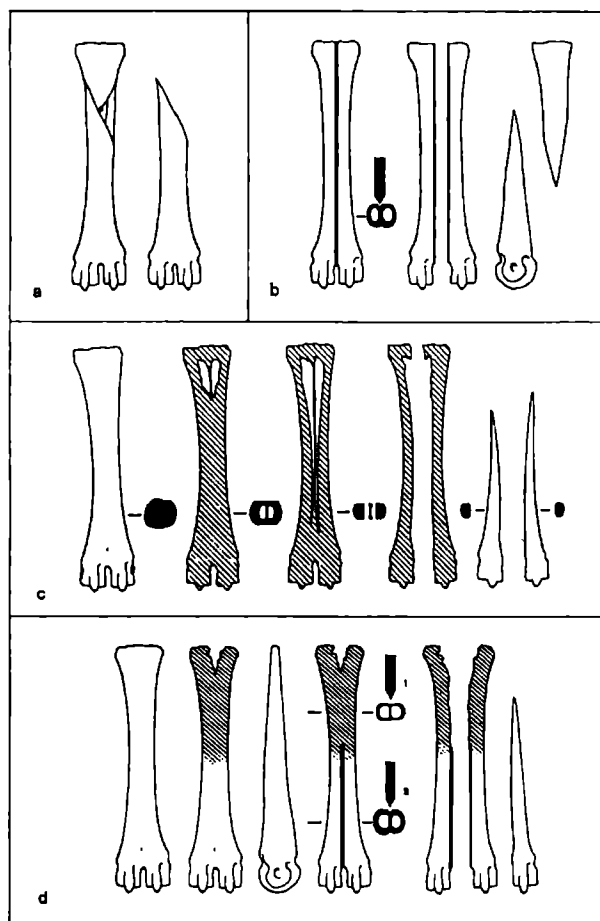

Fig. 6.
Modalități de debitaj al metapodiilor: a/ prin percuție directă; b/ prin șanțuire axială; c/ prin abraziune în suprafață; d/ prin abraziune în suprafață și șanțuire axială (după Camps-Fabrer 1990a, fișa 8, p. 9-10, fig. 4-5).

Reamintim și faptul că, în debitajului metapodiilor de bovine din care se obțineau lingurile-spatule se aplica în mod curent și procedeul mai pretențios al abraziunii în suprafață. Piesele studiate nu au păstrat însă indiciile specifice acestui procedeu.

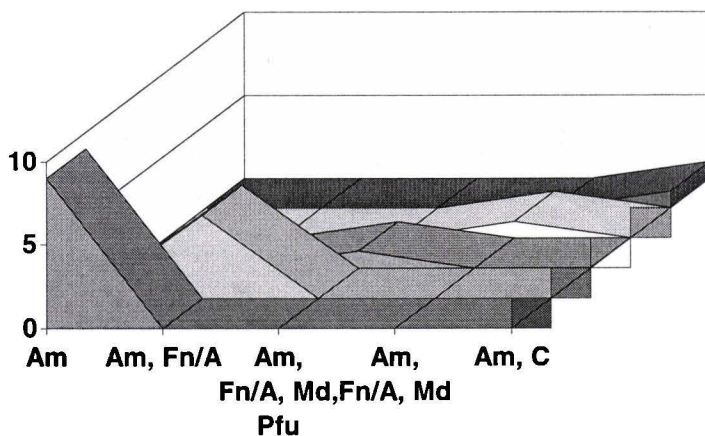
7.5. Fabricarea – Fasonarea

Procedeele fasonării și ale finisării sunt mult mai diversificate decât acelea aplicate în etapa debitajului, urmărindu-se atât obținerea formei definitive a obiectului, cât și amenajarea unor detalii morfo-tehno-funcționale specifice, precum acelea care serveau la fixarea în suporturi de lemn de tipul cozilor sau fixarea prin ligaturi sau suspendarea pe o fibră oarecare (Beldiman 1999, vol. 1, p. 70-71, 261-263).

Procedeele fasonării/finisării decelate în cazul lotului IMDA de la DVM sunt: abraziunea multidirecțională (care domină în mod absolut); perforarea unilaterală; finisarea prin abraziune; cioplirea; modelarea prin plasticizarea osului – histograma nr. 3 (cf. și fig. 7).

Histograma nr. 3

**DVM: distribuția procedeele aplicate în etapa fasonării
în cadrul lotului IMDA analizat**

În majoritatea cazurilor, abraziunea multidirecțională a fost singurul procedeu aplicat în etapa fasonării (opt situații); ea se combină cu finisarea prin abraziune (cinci cazuri), cu cioplirea (un caz – DVM 14) cu modelarea prin plasticizare (un caz – DVM 16).

Piesa DVM 14 a prilejuit constatarea aplicării procedeeului combinat al

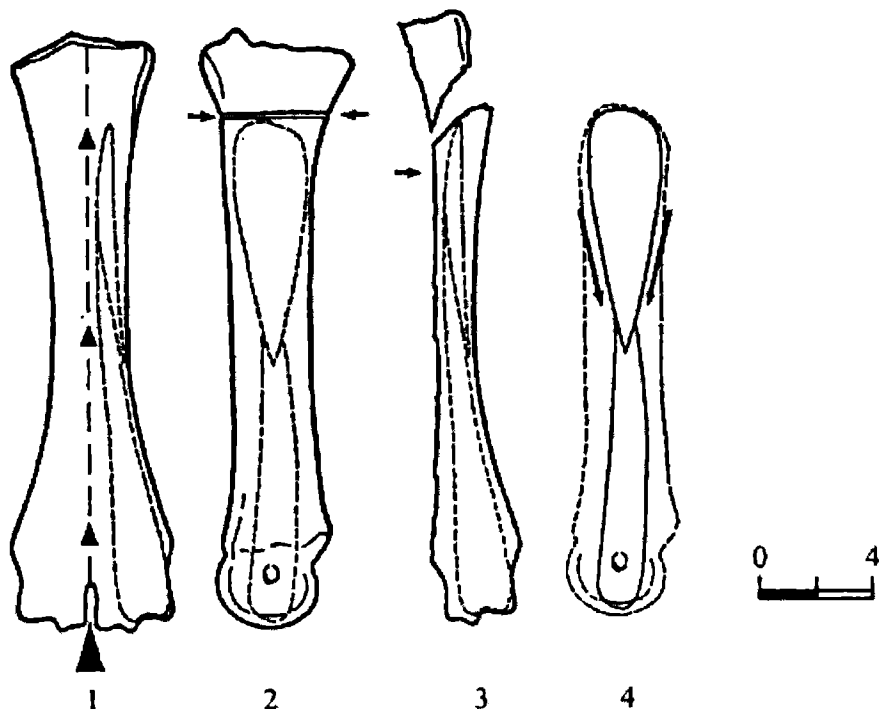

Fig. 7. Etapele «schemei operatorii» a fabricării lingurilor-spatule din metapodii de bovine (după Nandriș 1972, pl. I).

abraziunii multidirecționale și al ciopririi; fabricarea acestei piese a fost întreruptă în faza inițială a fasonării, probabil datorită fracturării transversale accidentale la nivelul părții proximale în timpul prelucrării.

Cazul de asociere complexă a mai multor procedee tehnice ale fasonării este ilustrat de piesa DVM 16, respectiv, de pandantivul amenajat pe partea proximală (fracturată accidental și reutilizată) a unei linguri-spatule de tip *IF3*. Fasonarea și finisarea acesteia s-a realizat prin abraziune multidirecțională și abraziune pe substrat flexibil (frecare cu o bucată de piele sau de material textil; curbura accentuată s-a obținut prin plasticizare (în băi de înmuiere) și modelare. După fracturare, mânerul respectiv a fost perforat unilateral la capătul proximal prin rotație rapidă. S-a obținut astfel un pandantiv curb de tip lung.

Amenajările specifice sunt reprezentate în lotul analizat de perforația pandantivului discutat mai sus. Ea s-a realizat prin rotație rapidă, aplicată probabil cu ajutorul sfredelului.

7.6. Fabricarea – Fixarea în suport

Mânerele de lemn sunt elemente de fixare (suporturi) a căror utilizare se poate presupune în cazul vârfurilor de tip *I A1* și *I A15*; acest mod de fixare este de tip axial-pozitiv.

Tipul de fixare transversal-negativ înregistrează varianta suspendării pe o fibră oarecare (de origine vegetală sau animală - piele, lână), ca în cazul obiectelor de podoabă (pandativul de tip *III B1*).

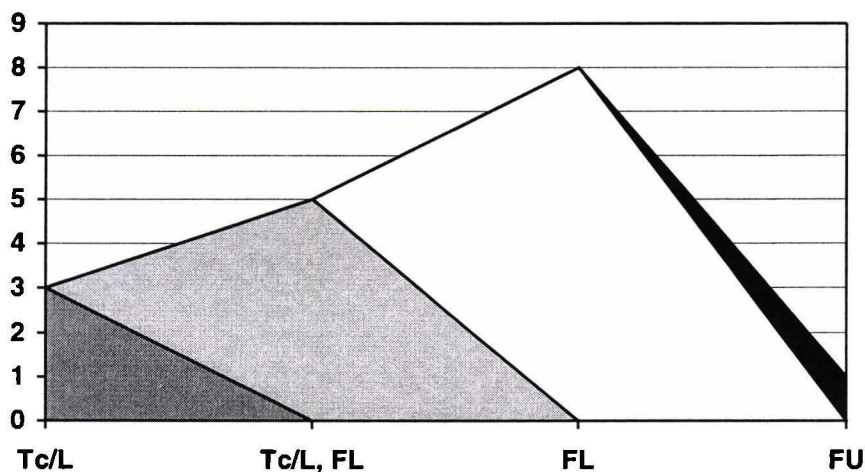
7.7. Urme de utilizare

Examinarea sistematică a suprafețelor în microscopie optică de mică putere a întregului lot de piese de la DVM a relevat prezența combinată a mai multor tipuri de urme de uzură, care, cu un grad mai mare sau mai mic de probabilitate, indică funcționalitatea pieselor respective (Beldiman 1999, vol. 1, p. 70-71, 268).

Domină în mod absolut tocirea și lustrul, prezente exclusiv sau combinate cu alte tipuri de urme: fracturile de forțe laterale, foarte frecvente în cazul lingurilor-spatule. Acestea din urmă prezintă frecvent o extremitate distală asimetrică fațetată, rezultat al contactului dinamic frecvent cu o suprafață dură rugoasă (cum sunt pereții vaselor ceramice și suprafața rășnițelor plate) – histograma nr. 4 și fig. 8.

Histograma nr. 4

DVM: repartitia urmelor de uzură în cadrul lotului IMDA analizat

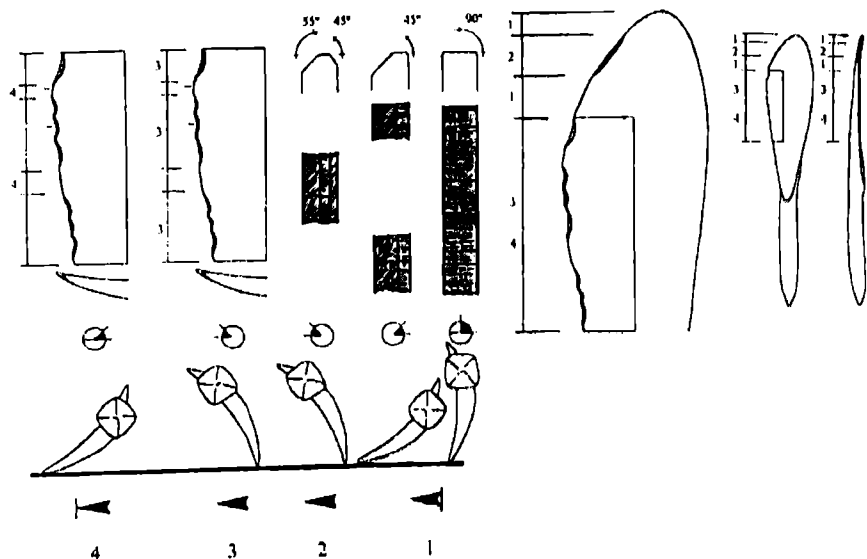

Fig. 8. Propunere de reconstituire a etapelor de utilizare și a mecanismului genezei urmelor de uzură (fațetare) la partea activă a lingurilor-spatule de tip I F 3.

7.8. Funcționalitatea prezumată

Analiza urmelor de uzură, ca și comparațiile cu situațiile decelate prin studiile paleontologice detaliază aspectele în conexiune cu ocupațiile documentate de IMDA: pentru **vârfuri**: asamblarea pieilor și a materialelor textile (cusutul); împletitul fibrelor vegetale și animale; utilizarea instrumentarului domestic de tipul **lingurilor-spatule** pentru îngurgitarea alimentelor (rolul funcțional "banal" de linguri pentru mâncat) sau pentru colectarea făinii/a substanțelor colorante de pe râșnițele de tip plat; utilizarea **pieselor de port/podoabă** de tipul pandantivului de tip lung și a acului de os (care se preta la prinderea părului, al veșmintelor sau ca podoabă, fixată pe veșminte).

7.9. Aspecte ale paleoeconomiei ilustrate de IMDA. Ocupații documentate

În cazul artefactelor IMDA din mediul cultural Starčevo-Criș, asocierea diverselor tipuri de piese din MDA în complexe ilustrează, în general, contextele curente domestice ale descoperirii *in situ* ale acestora și ale utilizării lor; este vorba de contexte de utilizare și de stocare (contexte *intra-sit*).

Pentru lotul analizat lipsesc indiciile legate de contextele specifice de fabricare, aceasta și datorită inexistenței datelor mai consistente privind piesele tehnice (eboșe, materii prime neprelucrate sau aflate în fazele incipiente ale

<lanțului operator>) sau privind inventarul complexelor de proveniență. Pe baza paralelelor cu alte situații, este de acceptat însă ipoteza după care fabricarea artefactelor din MDA se făcea în contextul domestic obișnuit al fiecărei gospodării și nu ilustra practicarea unui meșteșug specializat. În acest sens este ilustrativă prezența piesei neterminate DVM 14, care atestă fabricarea locală a lingurilor-spatule.

O situație aparte par a ilustra lingurile-spatule, care, prin caracteristicile lor morfo-tehnice relativ uniforme (masivitate, dimensiuni mari) individualizează în aria culturii Starčevo-Criș și pentru etapa clasică a evoluției acesteia (fazele III-IV) o grupă de descoperiri specifică ariei vestice a culturii amintite (din bazinul Tisei și al Dunării Mijlocii).

Nu excludem, din acest punct de vedere, fabricarea lor preponderentă specializată sau predilectă în unele așezări (printre care și *tell*-ul de la Dudeștii Vechi – “Movilă”), de unde se difuzau, probabil, pe calea schimburilor intercomunitare.

8. Încadrarea culturală. Analogii

Materialele Starčevo - Criș de la DVM au fost atribuite *grosso modo*, pe baze strict tipologice, fazelor II - IV ale acestei culturi (Lazarovici 1979, p. 31, 187-188; Lazarovici 1984, p. 103).

Această încadrare cultural-cronologică este, în general, susținută de numeroasele analogii cunoscute pentru materialele analizate cu prilejul de față. Ele permit nuanțarea acestei încadrări, respectiv, atribuirea lor fazei de maximă dezvoltare și târzii a culturii Starčevo-Criș (III-IV).

Astfel, **vârfurile** pe așchii diafizare (*I A1*), cele pe segmente de metapodii de ovicaprine (*I A7*) și cele pe perete de corp costal (*I A15*) sunt prezente curente în mediul culturii Starčevo-Criș; cităm ca exemple piesele descoperite la: Cluj-Napoca/Gura Baciului, Ocna Sibiului – “Triguri”, Leț, Zăuan, Dubova – “Cuina Turcului”, nivelul IV, Balș ș.a. (tipul *I A1*); Cluj-Napoca/Gura Baciului, Ocna Sibiului – “Triguri”, Leț, Zăuan, Dubova – “Cuina Turcului”, nivelul IV, Dumbrava, Trestiana, Basarabi, Cârcea – “Viaduct” (tipul *I A7*); Leț, Dumbrava, Ocna Sibiului – “Triguri”, Cârcea – “Viaduct” (tipul *I A15*) (Beldiman 1999 – cu bibliografia).

Lingurile-spatule lungi și masive de tip *I F3* și *I F3 g* se cunosc mai ales din aria culturii Starčevo-Criș de pe teritoriul Ungariei (Szarvas, Endröd, Tiszaug-Tópart, Kopáncs-Zsoldostanya – Makkay 1990, p. 24-26, fig. 1-3; Kutzián 1944, pl. IX/1-1-4, 7; pl. XLVIII/11-20) și al Serbiei (Starčevo - Arandjelović-Garašanin 1954, pl. I, fig. 2).

Pandantivele de os (și din perete de defensă de mistreț) de tip lung (grupa *III B*) sunt semnalate în aria culturii Starčevo-Criș la Dubova – “Cuina Turcului”, Cârcea – “Viaduct”, Munteni, Trestiana (Beldiman 1999, vol. 2, pl. 173/2; 177-178, 180).

Acele de os având cap discoidal (*III H1*) sunt semnalate la Cârcea – “Hanuri” și Starčevo (Nica 1977, p. 37, fig. 18/15; Beldiman 1999, vol. 2, p. 274, pl. 197; Arandjelović-Garašanin 1954, pl. 2, fig. 4).

9. Concluzii

Furnizate de descoperiri vechi datând de circa un secol și nedispunând de datele necesare stabilirii exacte a contextului stratigrafic de proveniență, piesele aparținând IMDA Starčevo-Criș din *tell*-ul de la Dudeștii Vechi oferă prilejul evidențierii unui lot puțin consistent numeric - din cauze subiective (datorită condițiilor de recoltare în timpul cercetărilor și al împărțirii artificiale în diverse colecții a descoperirilor de-a lungul timpului).

În schimb, acest lot prilejuiește analiza unui efectiv consistent de **linguri-spatule**, care se evidențiază prin trăsături morfo-tipologice aparte, de pus în legătură cu apartenența la un grup de descoperiri caracteristice ariei vestice a culturii Starčevo-Criș din etapa de maximă dezvoltare a acesteia (probabil fazele III-IV).

Același tip de artefacte ne-a oferit ocazia individualizării în premieră a două noi cazuri de aplicare a unui procedeu de fasonare rar întâlnit în prelucrarea MDA preistorice: este vorba de **modelarea prin plasticizare** a osului. Reamintim faptul că acest procedeu a fost recent pus în evidență printr-o analiză detaliată și mai este întâlnit în cazul fabricării brățărilor de os (metapod de bovine) și din corn de cerb (Beldiman 1999, vol. 1, p. 224-229 – cu bibliografia; vol. 2, pl. 184-186; Beldiman 1999c – cu bibliografia).

În încheiere, considerăm că aportul IMDA la elucidarea unor aspecte paleotehnologice și paleoeconomice specifice culturilor neoliticului timpuriu este în mod concludent ilustrat și prin analiza materialelor Starčevo-Criș din așezarea de tip *tell* de la Dudeștii Vechi – “Movilă”, la care se pot raporta parametrii altor loturi care aparțin aceleiași culturi.

Lista abrevierilor

Ad.	Adâncime
CD	Calibrul distal
Diam.	Diametru
DVM	Dudeștii Vechi – “Movilă”
ED	Extremitatea distală
EP	Extremitatea proximală
FI	Fața inferioară
Fig.	Figura
FS	Fața superioară

Gros.	Grosime
IA	Indice de alungire
IAC	Indice de alungire căuş
IAV	Indice de alungire vârf
IMDA	Industria materiilor dure animale
L	Lungimea
L tot.	Lungimea totală
Lăţ.	Lăţime
LPA	Lungimea părţii active
Max.	Maxim(ă)
MD	Marginea dreaptă
MDA	Materii dure animale
Min.	Minim(ă)
MS	Marginea stângă
PD	Partea distală
PM	Partea mezială
PP	Partea proximală

L'INDUSTRIE DES MATIÈRES DURES ANIMALES DANS LE SITE NÉOLITHIQUE ANCIEN DE DUDEŞTII VECHI, (DÉP. DE TIMIŞ)

Résumé

L'étude propose en première une analyse morfo-technologique détaillée sur un lot de 17 pièces en matière dure animale – exclusivement en os (inédites en grande partie et publiées sommairement), découvertes dans un site de type *tell* situé dans la partie Ouest de la Roumanie, sur le territoire du village de Dudeştii Vechi, au lieu-dit “Movila Mare” et attribués à la civilisation de Starcevo-Criş du Néolithique ancien (l'étape “classique” ou phases III-IV).

Les pièces ont été découvertes au début de notre siècle (1907) dans des contextes stratigraphiques inconnues par les recherches de Nagy Gy. et sont conservés dans les collections du «Musée du Banat» de Timişoara.

L'ouvrage fait partie de la récente série de publications de l'auteur, qui a pour but la publication systématique des lots de l'industrie préhistorique des matières dures animales (IMDA) de Roumanie (voir la bibliographie).

La méthodologie est celle appliquée dans le thèse de doctorat de l'auteur et c'est inspirée de la conception des *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique*, édités par Henriette Camps-Fabrer et de la méthode des classifi-

cations multiples, mise au point par Danielle Stordeur.

L'effectif étudié est de 17 pièces, dont 7 inédites et 8 publiées sommairement. Le Répertoire rassemble toutes les dates concernant les objets: état de conservation, morphométrie, morphologie, l'étude technique (les étapes du débitage, du façonnage, les traces d'utilisation – décelées par examination à l'oeil nu et à binoculaire).

Les matières premières utilisés sont: les os long d'hérbivores indéterminés, les métapodes de bovinés et d'ovicaprinés (qui dominent quantitativement), les fragments de côtes de bovinés (parois).

Les types présentes sont: A. outils: N = 15, dont 7 pointes (sur éclat diaphysaire, sur métapode, sur côte) et 8 cuillers-spatules (du type «à cuilleron à base en V»); B. objets de parure: N = 2, un pendeloque sur manche de cuiller-spatule en os et une épingle en os à tête discod'dale.

L'étape du débitage atteste l'applications des solutions techniques suivantes: percussion directe; sciage longitudinale. Dans l'étape du façonnage on a appliqué: l'abrasion multidirectionnelle, l'entaillage, la déformation de l'os trempé (pour modéliser les manches des cuillers-spatules), la perforation rapide (probablement à l'aide du forêt à archet). Ces solutions ont été appliquées uniquement (le cas de l'abrasion) ou associées sur le même objet.

Les traces d'utilisation décelées sont: extrémités distales (actives) fortement lustrées et emoussées (pointes, cuillers-spatules; ces derniers présentent fréquemment des facettes d'abrasion superposées, bien marquées); fracturation de la partie active ou au niveau de la perforation.

En ce qui concerne le rôle fonctionnel des objets étudiés et l'insertion de l'IMDA dans la paléoéconomie de l'époque, on peut conclure que les pointes diverses ont servi à perforeur du cuir, ainsi que pour tissage/vannerie; les cuillers-spatules ont été utilisés pour consommer les bouilles de céréales.

Ce dernier type d'objet, quasi-standardisé, robuste et de grand dimensions (170-184 mm) semble être spécifique pour l'aire ouest de la civilisation de Starčevo-Criș dans son étape «classique» (le territoire Ouest de la Roumanie, Hongrie, Serbie). Ainsi, on envisage l'hypothèse selon laquelle il constitue un exemple de production spécialisé.

L'effectif des objets en os de Dudeștii Vechi a permis de mettre en lumière des types rarement attestés dans l'IMDA préhistorique de Roumanie (pendeloque, épingle), de déceler l'utilisation de la solution technique de modéliser l'os (voir aussi, en ce sens, le cas des bracelets en os et en bois de cerf). Toute à la fois, on a pu déceler la présence des cuillers-spatules qui, par leur paramètres morphométriques, semble être spécifiques à l'aire Ouest de la civilisation de Starčevo-Criș.

LISTE DES TABLEAUX

Tableau no. 1 DVM: Les paramètres de l'étude technique de l'IMDA

Tableau no. 2 DVM: La typologie et les paramètres morphométriques de l'IMDA

Tableau no. 3 DVM: La distribution cantitative de l'IMDA

LISTE DES HISTOGRAMMES

Histogramme no. 1 DVM: la représentation des espèces et des os dans l'IMDA

Histogramme no. 2 DVM: la typologie de l'IMDA

Histogramme no. 3 DVM: la distribution des solutions technique du façonnage

Histogramme no. 4 DVM: la distribution des traces d'usure

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 Localisation du site néo-énéolithique de type tell de Dudeştii Vechi.

Fig. 2 DVM: pointes.

Fig. 3 DVM: cuillers-spatules.

Fig. 4 DVM: cuillers-spatules.

Fig. 5 DVM: cuiller-spatule et épingle en os.

Fig. 6 Solutions techniques du débitage des métapodes (d'après Camps-Fabrer 1990).

Fig. 7 Le «schéma opératoire» de la fabrication des cuillers-spatules sur métapodes de bovinés (d'après Nandriş 1972).

Fig. 8 Proposition de reconstitution du mécanisme de genèse des traces d'usure (façettes superposées) sur la partie active des cuillers-spatules en os.

BIBLIOGRAFIE

ARANDJELOVIĆ-GARAŞANIN 1954

Arandjelović-Garašanin D., *Starčevacka Kultura*, Ljubljana, 1954

BELDIMAN 1999 Beldiman C., *Industria materiilor dure animale în paleoliticul superior, epipaleolitic și neoliticul timpuriu pe teritoriul României*, teză de doctorat sub conducerea dr. S. Marinescu-Bîlcu, Institutul de Arheologie «Vasile Pârvan» al Academiei Române, Bucureşti

BELDIMAN 1999a Beldiman C., *Date privind industria paleolitică a materiilor dure animale în aşezări din zona subcarpatică a Moldovei*, în *Anale UCDC*, 3, 1999 (2000), p. 41-71

BELDIMAN 1999b Beldiman C., *Studiul industriei preistorice a materiilor dure animale – istoricul problemei și evoluția concepțiilor metodologice*, în *Anuarul Universității din Pitești*, Seria Istorie, nr. 1, 1999 (2000) (sub tipar)

CAMPS-FABRER 1990

Camps-Fabrer H., *Fiche Poinçon sur métapode fendu de petit ruminant (8.)*, în Camps-Fabrer H., Ramseier D., Stordeur D. et alii, *Fiches typologiques de l'industrie osseuse préhistorique* (sub red. H. Camps – Fabrer). *Cahier III. Poinçons, pointes, poignards, aiguilles*, Aix-en-Provence, 1990, 16 p.

COMŞA 1959 Comşa E., *La civilisation Criş sur le territoire de la R. P. Roumaine*, în *ActaArchCarp*, 1, 2, 1959, p. 173-184

KUTZIÁN 1944 Kutzián I., *A Kőrös Kultura*, în *DissPann*, Series II, No. 23, 1944, Budapest

LAZAROVICI 1969 Lazarovici Gh., *Cultura Starčevo – Criş în Banat*, în *ActaMN*, 6, 1969, p. 3-26

- LAZAROVICI 1979 Lazarovici Gh., *Neoliticul Banatului*, vol. I-II, Muzeul de istorie a Transilvaniei, *Bibliotheca Musei Napocensis* IV, Cluj-Napoca, 1979
- LAZAROVICI 1984 Lazarovici Gh., *Neoliticul timpuriu în România*, în *ActaMP*, 8, 1984, p. 49-104
- LAZAROVICI 1993
- Lazarovici Gh., *Les Carpates Meridionales et la Transylvanie (VII)*, în J. K. Kozłowski (editor), *Atlas du Néolithique européen I. L'Europe Orientale*, ERAUL 45, Liège, 1993, p. 243-284
- MAKKAY 1990 Makkay J., *Knochen, Geweih- und Eberzahngegenstände der frühneolithischen Körös-Kultur*, în *CommArchHung*, 1990, p. 23-58
- MARINESCU-BÎLCU, BELDIMAN 1997 Marinescu-Bîlcu S., Beldiman C., *Industria materiilor dure animale în cadrul culturii Starčevo - Criș pe teritoriul României: așezarea de la Grumăzești, jud. Neamț*, în *MemAnt*, 21, 1997, p. 273-296
- NAGY 1909 Nagy Gy., *Az obessenyoi osteleprol*, în *ArchErt*, 29, 1907, p. 146-154
- NAGY 1911 Nagy Gy., *Az obessenyoi ostelep*, în *Arch Ert*, 31, 1911, p. 147-164
- NANDRIȘ 1972; Nandriș G., *Bos primigenius and the Bone Spoon*, în *BIAL*, 10, p. 63-82
- NICA 1977 Nica, M., *Nouvelles données sur le Néolithique ancien d'Olténie*, în *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. 13-53

